

Тема 4: Державна політика
національної безпеки
України та засоби її
забезпечення

ПЛАН

01

Основні принципи та засоби забезпечення національної безпеки

02

Види національної безпеки за різними сферами діяльності та державна політика по їх забезпеченню

1. Основні принципи та засоби забезпечення національної безпеки

Державне управління сферою національної безпеки України здійснюється шляхом цілеспрямованого впливу комплексного суб'єкта (системи державних органів влади та управління) на об'єкт управління з метою належного забезпечення національної безпеки.

Згідно з п. 9–10 ст. 1 Закону України “Про національну безпеку України” національна безпека України — це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Національні інтереси України визначаються як життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян.

Управління у сфері національної безпеки України є галузевим різновидом державного управління, що, своєю чергою, розглядається як один із видів соціального управління.

Сучасна управлінська діяльність у сфері національної безпеки не може ґрунтуватися тільки на досвіді та інтуїції і не може гарантувати успіху у вирішенні складних завдань. Тому вона обов'язково має будуватися на надбаннях сучасної управлінської науки і практики, управлінських знаннях, уміннях і навичках, таких підходах до організації управлінської діяльності та побудові систем управління, які б відповідали викликам часу, внутрішнім і зовнішнім загрозам національної безпеки.

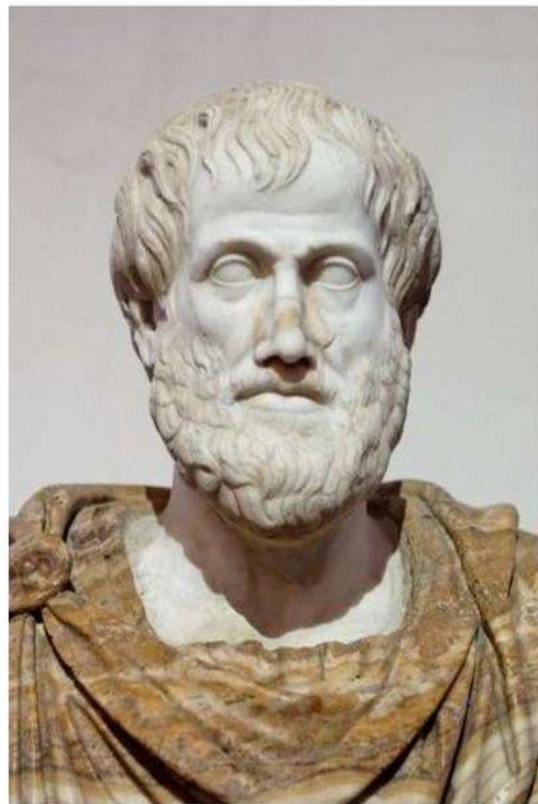

Становлення та розвиток теорії управління у сфері національної безпеки здійснюється не тільки шляхом проведення традиційних наукових досліджень, а й всебічного вивчення управлінської практики, динаміки суспільно-політичних подій. Комплексне, системне й усебічне вивчення проблеми державного управління сферою національної безпеки зумовлює необхідність аналізу стану її наукової розробки вітчизняними й зарубіжними вченими, які здійснювали свої дослідження в галузях права, політології, державного управління, економіки, психології, соціології, менеджменту тощо. Такий аналіз дає змогу узагальнити досягнуті у цій сфері результати та визначити шляхи подальших наукових пошуків.

Аристотель

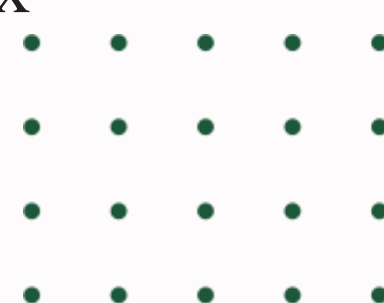
(384-322 рр. до н.е.)

- Великий грецький філософ, природодослідник, засновник природознавства, вчений-енциклопедист. Учень Платона. З 343 до н. е. — виховник Олександра Македонського.

Ще в Стародавньому світі такі мислителі, як Аристотель, Конфуцій, Геракліт, Сократ, Платон, Цицерон, поділяли суспільство на меншість, яка управляє і керує, та більшість, якою управляють і керують. Уже в античну епоху закладалися теоретичні основи розуміння ролі держави, державної влади і особистості в реалізації управлінських відносин, захисті держави та її населення від зовнішніх ворогів. У своєму трактаті “Політик” Платон звертав увагу на загальну для всіх народів природу державного управління, називав уміння управляти людьми одним із найскладніших і найважкодоступніших учень, незалежно від того, чи назвуть його мистецтвом царювати, державним мистецтвом чи мистецтвом домашнього управління.

Ідеї античного періоду досить повно відображені також у праці Платона “Держава”, в якій зазначається, що державні функції можуть здійснювати лише обрані — ті, хто отримав особливе виховання й достатній досвід управління державними справами. Людей, які не володіють належними здібностями, на його думку, необхідно усувати від здійснення управлінських функцій.

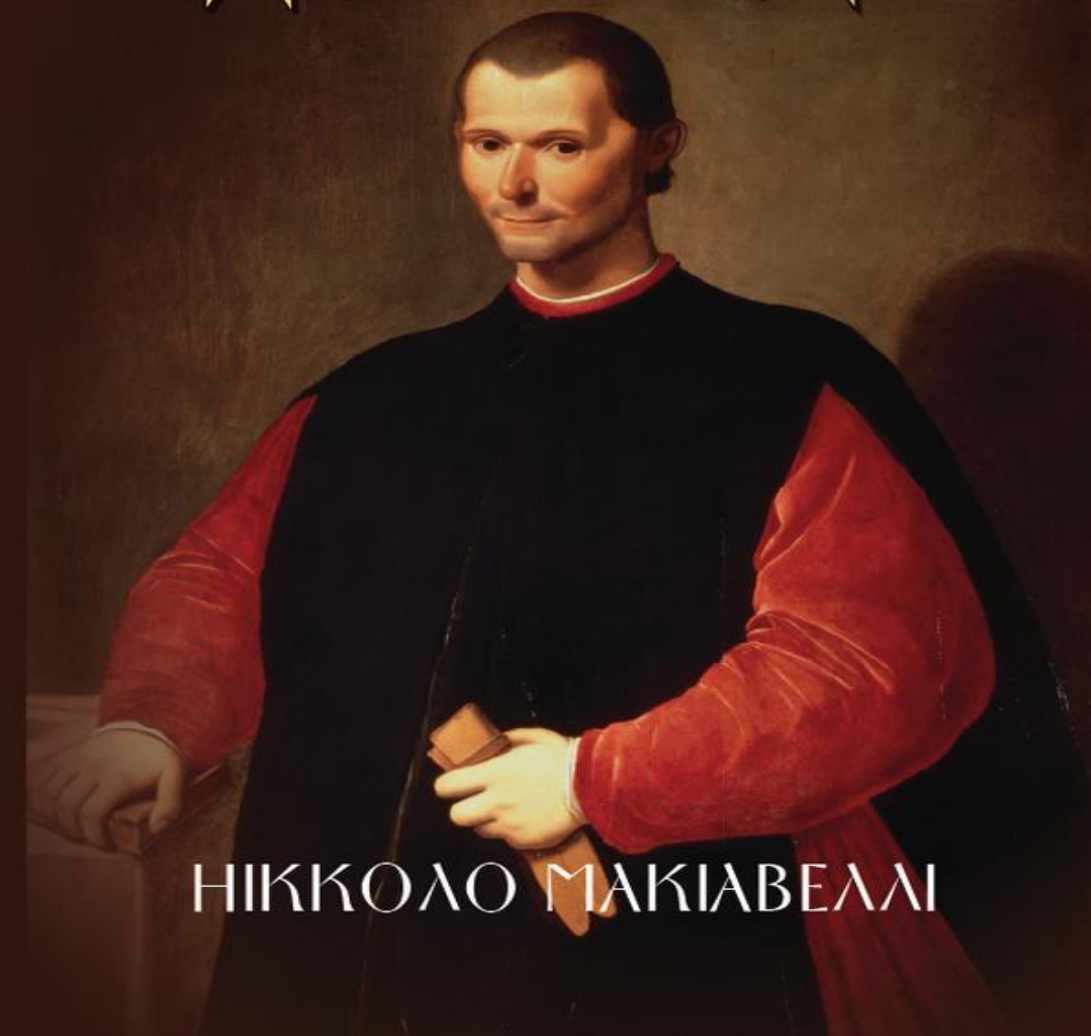

Державно-управлінська думка в стародавні часи найяскравіше відображена в трактатах мислителів Індії та Китаю. Так, Стародавня Індія подарувала людству своєрідний підручник, практичне керівництво з управління державою — трактат “Артхашастра”, що в перекладі означає “Наука політики”. “Артхашастра” містить практичні рекомендації правителям про методи управління людьми, про призначення міністрів, відбір чиновників на службу, про їх розподіл на досконалих, середніх і поганих на основі певного переліку вимог.

У різні періоди ідея про роль державної влади і захисту держави цікавила Ф. Аквінського, Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Ш. Монтеск'є, Т. Джеферсона, Ф. Ніцше, А. Шопенгауера. Так, у центрі уваги Н. Макіавеллі були проблеми влади та механізми її застосування. Саме він уперше звернув серйозну увагу на правлячу групу, що керує суспільством.

ДЕРЖАВЕЦЬ

НИККОЛО МАКІАВЕЛЛІ

Управління як наука сформувалося протягом достатньо короткого історичного періоду, хоча його коріння сягають у глибину століть і поділяються на чотири етапи:

01

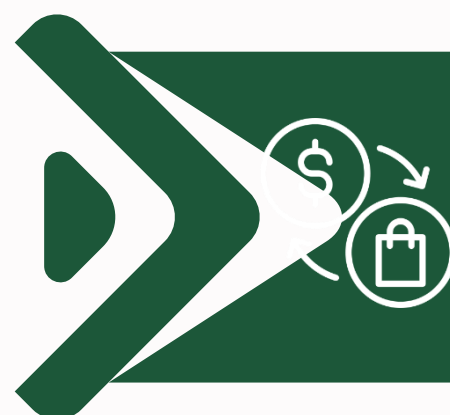
1. Стародавній період (5000 рр. до н. е. — XVII–XVIII ст.).

2. Індустріальний період (XVIII — кінець XIX ст.).

02

03

3. Період систематизації (початок — середина XX ст.).

4. Сучасний період (із 60-х років XX ст. донині).

04

Із виникненням стародавніх держав пов'язана поява законів, які регламентували життя і військову діяльність у суспільстві. Історичний аналіз діяльності масштабних стародавніх держав Європи і Азії (Македонії при Олександрі Великому, Персії, Стародавнього Китаю, Першого Риму) свідчить про наявність у них формальних організаційних структур із чітко вираженими ієрархічними рівнями управління. Правителями цих держав були королі й царі. Арміями керували генерали, але були і лейтенанти, хранителі житниць, погоничі і наглядачі робіт, губернатори територій і скарбники, що допомагали в організації діяльності структурних елементів держави.

В епоху царювання Хаммурапі, який панував у Вавилоні в 1792–1750 рр. до н. е., було видано зведення законів управління державою для регулювання всього різноманіття суспільних відносин між різними соціальними групами населення та окремими особами різного соціального статусу, належність до воїнства. Наукове осмислення основ систем і процесів управління почалося ще в Давній Греції, де Сократ (470–399 рр. до н. е.) сформулював два запитання: “Хто управляє?” й “У чому полягають основи управління?”. Відповідаючи на ці запитання, давньогрецький філософ висловив думку, що необхідно об'єднати воедино управління із знаннями, законами і справедливістю, тобто проголосив принцип універсальності управління і визначив його основи.

Ідея про уявлення цілого як структурної сукупності окремих його частин, так званий принцип системності, належить Платону (428–348 рр. до н. е.), він також увів поняття “кібернетика” як управління взагалі. Науковцями Давньої Греції і Стародавнього Риму були визначені найважливіші для соціального управління ідеї: спільність інтересів людей; можливість участі кожного в управлінні суспільством за умови оволодіння певною сумою знань (ідея демократії); колегіальність в управлінні та обороні.

Окремі аспекти системного управління в суспільстві й державі, її захисту від ворогів зустрічаються у працях вчених епохи Середньовіччя: філософа і теолога Ф. Аквінського (1226–1274), італійського політичного мислителя Н. Макіавеллі (1469–1527), англійського державного діяча Т. Мора (1478–1535), італійського філософа і політичного діяча Т. Кампанелли (1568–1639), англійського філософа Т. Гоббса (1588–1679) та ін.

У період переходу до капіталізму концепції соціального управління розробляли французькі філософи Д. Дідро (1713–1784) і Ж.-Ж. Руссо (1712–1778). Німецький філософ Г. Гегель (1770–1831) вивів положення, що управління є діяльністю з виконання законів, а французький просвітник Ш. Монтеск'є (1689–1755), розкриваючи причини формування того чи того державного ладу, стверджував, що законодавство країни залежить від форми правління. При цьому засобом забезпечення законності він вважав принцип “розподілу влад” на законодавчу, що формує закон, виконавчу, яка виконує його, та судову, що врівноважує перші дві, спираючись на закон.

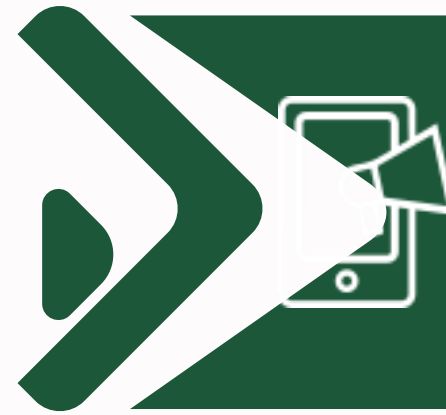
Формування наукових основ управління почалося в останнє десятиліття XIX ст. під впливом промислової революції у США і Європі, де при найбільших університетах були створені школи бізнесу, що стали основою формування широкої мережі навчальних закладів різного рівня та спрямованості для підготовки фахівців-керівників.

Перші радикальні ідеї про необхідність створення теорії управління були викладені у 1886 р. в статті “Інженер як економіст” американським підприємцем Генрі Ф. Тауном, який стверджував, що управління роботою в його час організовано слабо і ведеться, у більшості випадків, на інтуїтивному рівні, перешкоджаючи підвищенню ефективності виробництва.

У 1911 р. Ф. У. Тейлор (США) надрукував працю “Принципи наукового управління”, у якій здійснив спробу осмислити методи наукового управління. На думку сучасних істориків, саме ця книга стала підґрунтям для серйозних наукових досліджень у галузі управління. Головні напрями розвитку управлінської думки того періоду згруповані в чотири найважливіші підходи, які вважаються істотним внеском у розвиток теорії і практики управлінської діяльності, а саме:

01

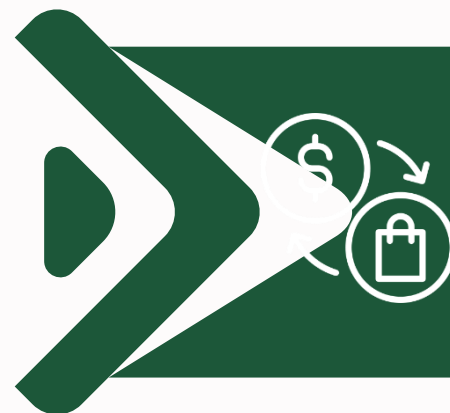
Організаційний підхід — виділення і формування різних управлінських шкіл, що поєднали в собі основні напрями й почали розглядати управління організаціями з різних поглядів, — школа наукового управління, школа адміністративного управління, школа людських відносин (пізніше перетворилася в науку про людську поведінку) і школа кількісних методів (у науку управління).

Процесний підхід — розгляд управління як безперервної послідовності реалізації взаємозв’язаних управлінських функцій

02

03

Системний підхід — розгляд організацій, закладів, установ як складних систем, а також таких їхніх взаємозалежних, взаємодіючих та взаємопов’язаних елементів як персонал, структура, завдання і технології тощо, зорієнтованих на досягнення різних цілей в умовах внутрішньої та зовнішньої обстановки, яка постійно змінюється.

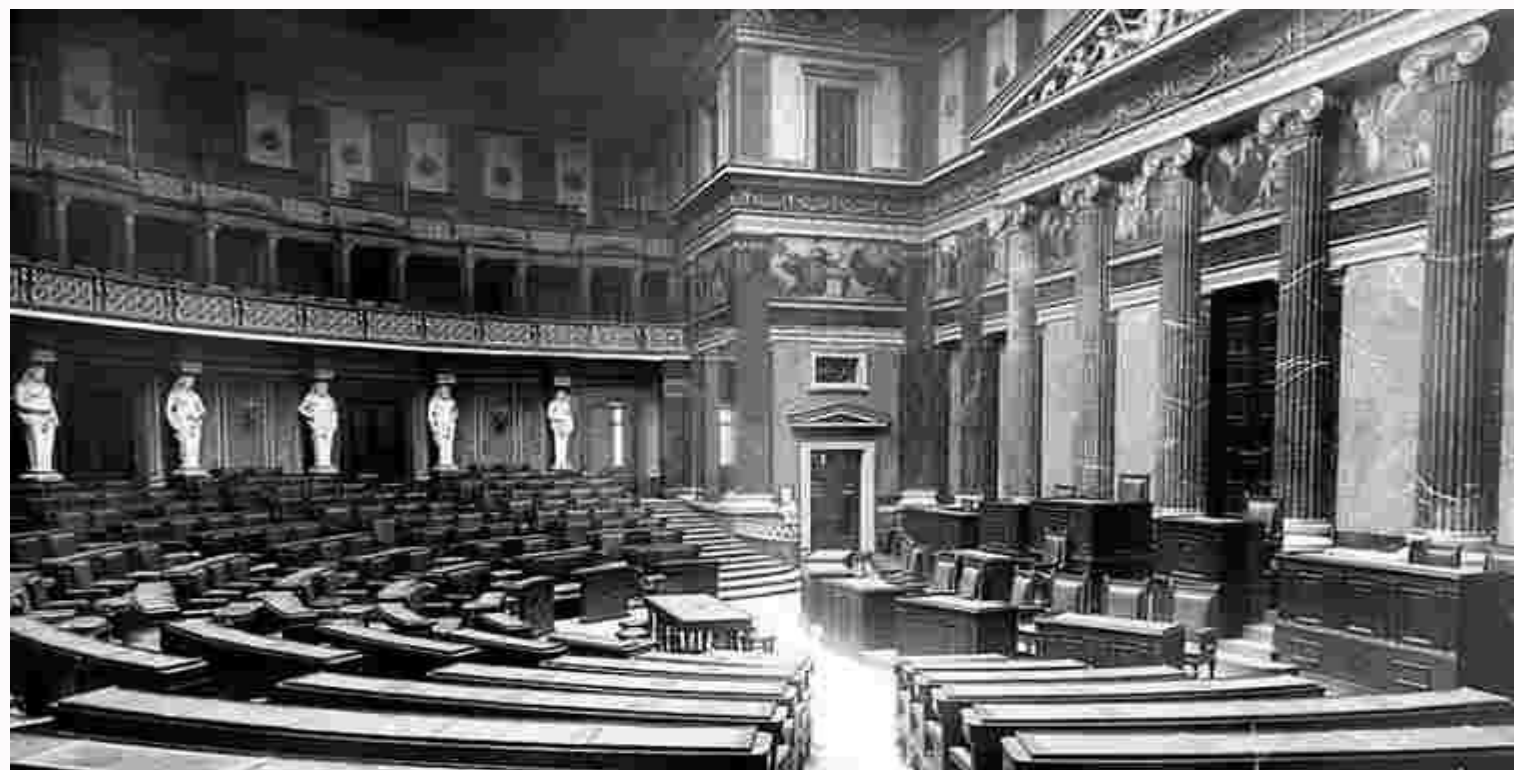
Ситуаційний підхід — сконцентрований на тому, що придатність до застосування різноманітних методів управління визначається конкретною ситуацією; єдиного універсального способу управління не існує. За змістом цей підхід акумулює мистецтво й науку управління.

04

Історично першою стала школа наукового управління (1885 — 20-ті роки ХХ ст.), пов'язана з іменами американських вчених Ф. У. Тейлора, Ф. Гілберта, Г. Гантта та ін. Основна ідея, покладена ними в основу розробленої теорії наукового управління, полягає в тому, що досягти підвищення продуктивності праці, а отже, й ефективності управління можна за рахунок оптимізації виробничих операцій. Для цього необхідно фіксувати трудові операції, що виконуються співробітниками, шляхом спостереження, вимірів, фото- і кінозйомки, а потім на основі логічного аналізу їх удосконалювати. Методологія школи наукового управління включає дві фази:

- 1) аналіз змісту виконуваних працівником трудових операцій і виділення їхніх основних структурних компонентів;
- 2) зміна робочих операцій на основі отриманої інформації про зайві, непродуктивні рухи робітників.

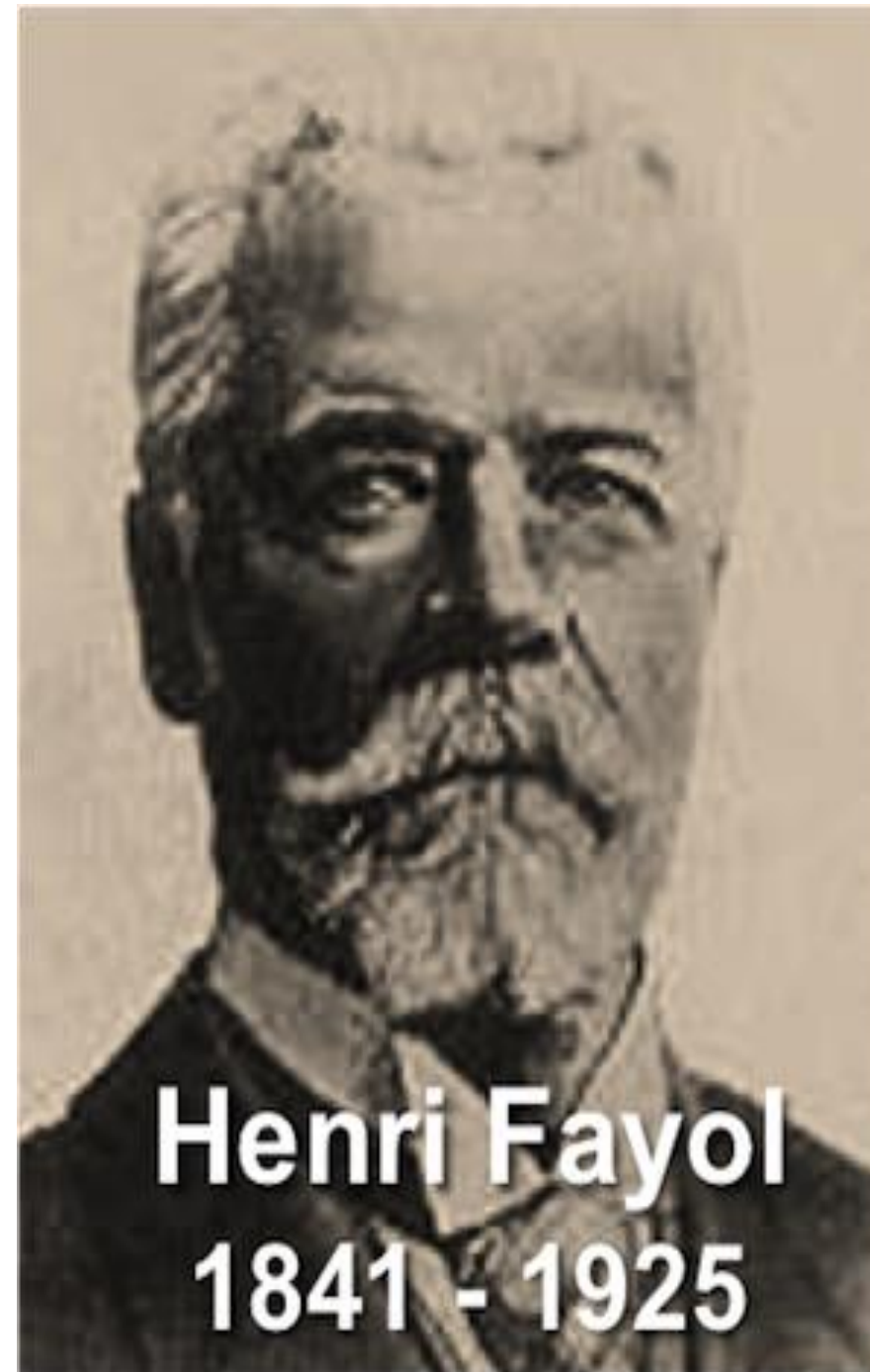
Метою класичної школи було створення універсальних принципів управління, використання яких сприяло досягненню успіху будь-якою установою або закладом. Ці принципи вимагали вирішення двох складних завдань:

- розроблення раціональної системи управління організацією, здійснене А. Файолем, який почав розглядати управління як універсальний процес, сформований з кількох взаємозв'язаних функцій: передбачення, планування, організації, розпорядження, координації і контролю;

- побудови структури організації й управління працівниками.

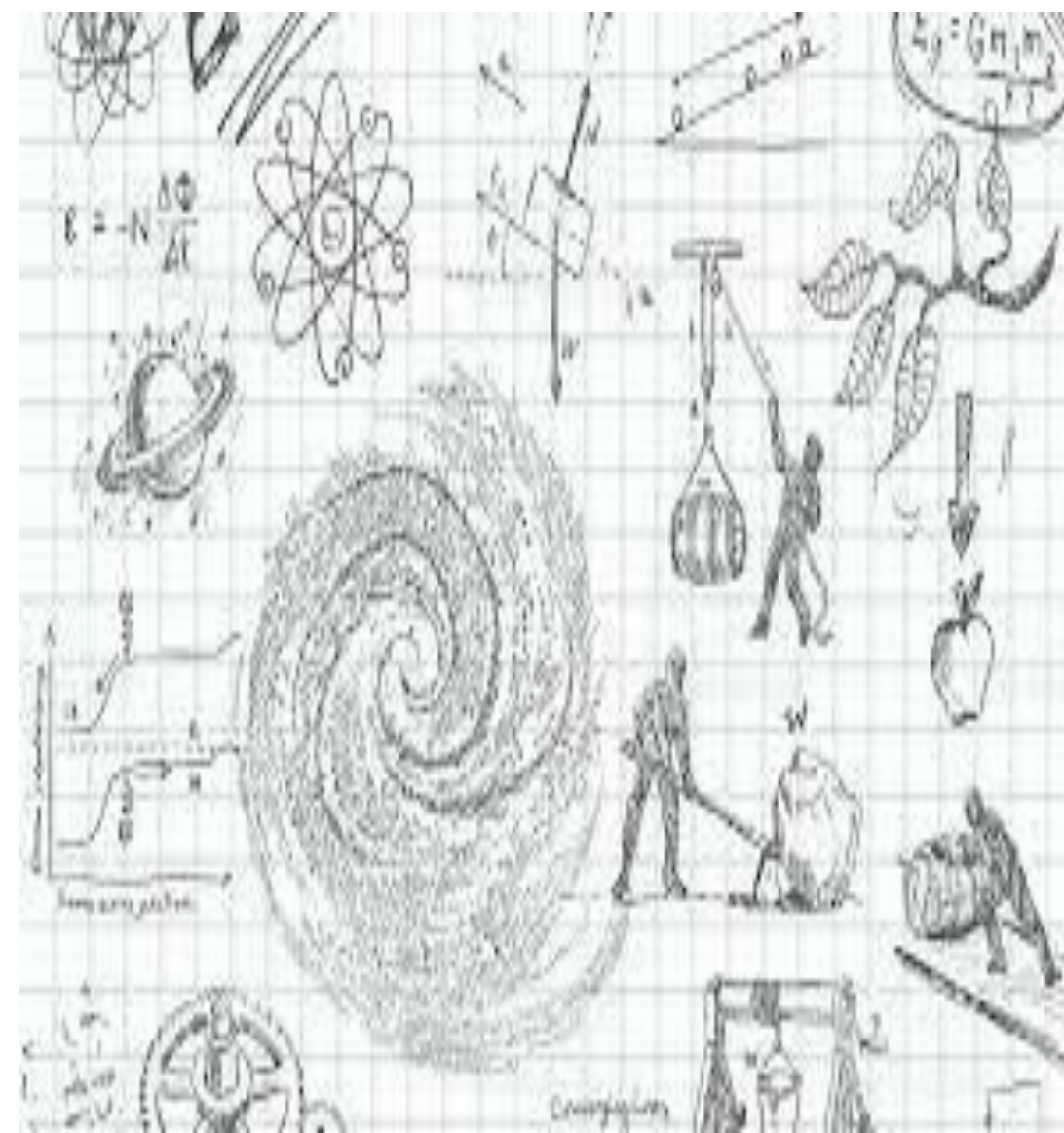
Обґрунтовуючи вказані завдання, А. Файоль сформулював нові принципи управління: розподіл праці, повноваження і відповідальність, дисципліна, єдиноначальність (що важливо для оборони), єдність дій, підпорядкованість особистих інтересів загальним, винагорода персоналу, централізація, скалярний ланцюг (кількість рівнів управління), порядок, справедливість, стабільність робочого місця для персоналу, ініціатива, корпоративний дух.

Розглядаючи класичну школу управління, слід згадати й про ідеї ідеального управлінського підходу — бюрократії, сформульованої німецьким соціологом М. Вебером (1864–1920), де основним суб'єктом управління виступав державний службовець (урядовець).

Серед багатьох проблем, виникнення яких зумовлене бурхливою науково-технічною революцією, найважливішою, мабуть, є проблема вдосконалення управління в усіх сферах людської діяльності. Для досягнення високої якості управління сучасному керівнику далеко не завжди буває достатньо особистого досвіду, інтуїції й організаторських здібностей. При формуванні як стратегічних, так і багатьох тактичних рішень керівник має враховувати численні, нерідко взаємно виключні міркування і спиратися на складні критерії ефективності при виборі шляхів реалізації кінцевої мети. У зв'язку з цим неоціненною допомогою йому можуть стати методи і способи, розроблені школою науки управління або кількісного підходу, яка зародилася наприкінці 30-х років ХХ ст. напередодні Другої світової війни.

У збройних силах США та Англії з експертів високої кваліфікації в галузі математики, економіки, фізики, соціології, політології, психології тощо були сформовані спеціальні (операційні) групи, до завдань яких входила підготовка рекомендацій командувачам щодо застосування зброї, розподілу сил і засобів по різних об'єктах у військових операціях. У результаті роботи таких груп виник новий науковий напрям управління — дослідження операцій.

Наука

М.Склодовська-Кюрі

П.Кюрі

Н.Бор

Е.Резерфорд

З іменами таких видатних фізиків, як М.Склодовська-Кюрі (Польща), П.Кюрі (Франція), Н.Бор (Данія), Е.Резерфорд (Англія) пов'язані відкриття радіоактивності і дослідження в галузі атомного ядра.

Дослідження операцій є науковим методом, на підставі якого військово командування чи інший виконавський орган отримують можливість ухвалювати рішення щодо дій військ або інших організацій, що знаходяться під його управлінням. Із цього визначення випливає: це науковий метод, в основі якого організована діяльність із певною методикою розв'язання виникаючих проблем і знаходження для них остаточного рішення; метод, пов'язаний з отриманням кількісних оцінок, на основі яких ухвалюються управлінські рішення; дослідження операцій є прикладною наукою, що застосовує всі відомі наукові методи для вирішення специфічних проблем, пов'язаних з ухваленням управлінських рішень; кількісні оцінки й критерії не є вичерпними для ухвалення рішення людиною, але допомагають їй у цьому процесі.

Під операцією розуміється система заходів, об'єднаних єдиним задумом, що спрямована на досягнення конкретної мети. Операція є керованим заходом. Вибір способу розв'язання проблеми в операції називається її рішенням. Оптимальними називаються рішення, які з певних ознак превалюють над іншими. Метою дослідження операцій є попереднє кількісне обґрунтування ухвалення оптимальних управлінських рішень.

Ухвалення рішення виходить за рамки дослідження операцій і належать до переважної компетенції суб'єкта управління, який при виборі може враховувати разом із рекомендаціями, що випливають з математичного розрахунку, ще низку міркувань кількісного та якісного характерів, які цим розрахунком не враховані. Так, один із найбільших фахівців з дослідження операцій Т. Сааті, визначаючи свій предмет, пише, що "... дослідження операцій є мистецтвом давати погані відповіді на ті практичні питання, на які даються ще гірші відповіді іншими методами". Відмінними особливостями науки управління як підходу до вирішення управлінських завдань є використання системної орієнтації і моделей.

Розвиток логіко-математичних методів управління і засобів обчислювальної техніки призвів до появи в середині 60-х років ХХ ст. нового класу складних систем — автоматизованих систем управління (АСУ) різних типів і призначення. Значним є внесок у розроблення принципів побудови АСУ академіка В. Глушкова (1923–1982) — організатора і першого директора Інституту кібернетики (м. Київ).

Автоматизовані системи управління — це сукупність математичних методів, технічних засобів (ЕОМ, засобів зв'язку, пристроїв відображення інформації тощо) й організаційних комплексів, що забезпечують раціональне управління складним комплексом (процесом) відповідно до визначеної мети.

Достатньо жорстка централізація управління, властива АСУ, виступає в багатьох ситуаціях як негативний чинник, що ускладнює реалізацію творчого потенціалу людини. У зв'язку з цим практика управління останніми роками стала переходити до більш гнучких інформаційних систем управління.

Інформаційні системи управління (ІСУ) — це системи, що включають засоби і канали зв'язку між суб'єктом та об'єктом управління і забезпечують спілкування й обмін інформацією між людьми, соціальними спільнотами, організаціями.

ІСУ є засобами комунікації, тобто обміну інформацією на всіх стадіях управлінського циклу між носіями управлінських відносин. Кожний суб'єкт управління виступає вузлом комунікаційної мережі, в якій здійснюється обмін різноманітною інформацією, що надходить від різних джерел і направляється за різними адресами одержувачам. Успіх інформаційних систем управління заснований на великих об'ємах типових процедур з обробки інформації, ухвалення рішень і використання системи автоматизованих робочих місць.

Вивчення специфіки управління національною безпекою полягає у розгляді теоретичних і практичних проблем, подій, явищ, фактів, що мають значення для забезпечення національної безпеки України, як цілісних систем у взаємозв'язку й динаміці всіх їх елементів, а також у комплексному застосуванні взаємопов'язаних заходів, об'єднаних єдиним задумом і спрямованих на вирішення завдань забезпечення національної безпеки.

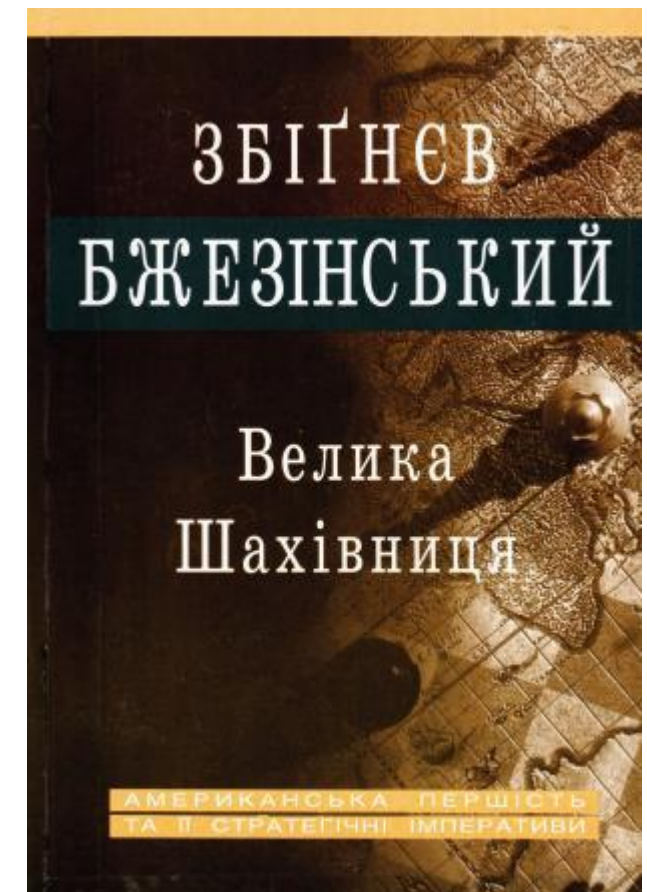
Забезпечення національної безпеки як стану захищеності державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного й оборонного потенціалу від зовнішніх і внутрішніх загроз полягає у створенні необхідних умов для захисту зазначених об'єктів, підтриманні їх у належному стані та поновленні у разі порушення. Належний стан національної безпеки досягається проведенням єдиної державної політики, скоординованої системою заходів, адекватних загрозам найважливішим інтересам України.

Зарубіжний досвід боротьби з інформаційною агресією наповнився новим змістом після 11 вересня 2001 р., коли в США розпочалася глобальна інформаційна операція з боротьби з міжнародним тероризмом, що стала важливою частиною нової світової геополітичної стратегії. Успіх цієї стратегії очевидний. Уперше солідарність із США виразили усі країни світу. Отже, на початку ХХІ ст. було винайдено інформаційний фантом (важіль), який поступово реалізується, і могутня інформаційна машина працює над його впровадженням у ЗМІ усього світу.

Як описує “новий світовий устрій” один із його головних стратегів З. Бжезінський, “...гегемонія тягне за собою комплексну структуру взаємозалежних інститутів та процедур, передбачених для вироблення консенсусу і непомітної асиметрії у сфері державної влади та впливу”. Американська глобальна перевага національної безпеки, таким чином, підкріплюється складною системою союзів та коаліцій, яка буквально опоясує весь світ. Її основні моменти включають: систему колективної безпеки, в тому числі об’єднане командування та збройні сили, наприклад НАТО, американсько-японський договір безпеки тощо; регіональне економічне співробітництво, наприклад NAFTA, та спеціалізовані глобальні організації співробітництва, наприклад Світовий банк, МВФ, СОТ; процедури, які приділяють особливу увагу спільному прийняттю рішень; надання переваги демократичному членству у ключових союзах; рудиментарну глобальну конституційну та юридичну структуру (від Міжнародного суду до спеціального трибуналу по розгляду військових злочинів у Боснії).

Особливо важливий висновок З. Бжезінського полягає в тому, що, на відміну від імперій минулого, американська глобальна система не є ієрархічною пірамідою. Навпаки, Америка стоїть у центрі взаємозалежного всесвіту, в якій влада функціонує через постійне маневрування, діалог, “дифузю” та бажання формального консенсусу, хоча ця влада походить з єдиного джерела — Вашингтону. Переважна більшість американців (74 %) вважає, що “США на рівні з іншими державами повинні вирішувати міжнародні проблеми” .

Розділ II

ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Стаття 2. Правова основа державної політики у сферах національної безпеки і оборони

1. Правову основу державної політики у сферах національної безпеки і оборони становлять [Конституція України](#), цей та інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані на виконання [Конституції](#) та законів України інші нормативно-правові акти.

Стаття 3. Принципи державної політики у сферах національної безпеки і оборони

1. Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина - їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства - його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави - її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища - від надзвичайних ситуацій.

2. Основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, є:

1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили;

2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;

3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони.

Державна політика національної безпеки - це сукупність всіх складових (аспектів) державної політики, адже функціонування держави в межах кожного з них позначається на національній безпеці держави позитивно або негативно. Розглядати державну політику національної безпеки треба як ціле, не розкладаючи її на окремі складові.

До найбільш відомих принципів забезпечення безпеки відносяться принципи комплексності, законності, системності, адаптивності, реалістичності, здійсненності та ін. Виникла необхідність уточнення та розвитку цих принципів. З урахуванням створення і функціонування системи забезпечення безпеки України, основними принципами забезпечення безпеки України є принципи:

- Збалансованість - діяльність у сфері забезпечення безпеки України передбачає гармонійний розвиток всіх сфер життєдіяльності України та сприяння економічному, культурному та духовному процвітанню країни;
- Пріоритетність безпеки народу - пріоритетним об'єктом забезпечення безпеки України є її багатонаціональний народ, а інші об'єкти (особистість, держава, еліта, культурна спадщина, економіка) мають меншу значимість, яка оцінюється відповідно до їх впливом на небезпеку ситуації, що склалася;
- Історичність - забезпечення безпеки України має враховувати історію країни, її позитивний та негативний досвід в даній сфері, причому глибина ретроспективного аналізу повинна в кілька разів перевищувати глибину планування (прогнозування) розвитку країни;
- Комплексність - забезпечення безпеки України здійснюється з урахуванням усього комплексу загроз, а також сил, засобів і способів протидії їм;
- Безперервність - оцінка рівня безпеки України, вироблення і реалізація відповідних заходів щодо її підвищення здійснюється безперервно (через задані для кожного рівня управління інтервали часу);
- Адекватність - протидія джерелам і носіям небезпеки здійснюється адекватно відповідно із їх актуальністю і впливом на рівень безпеки країни;
- Інтелектуальність - з безлічі можливих варіантів управління у сфері забезпечення безпеки і розвитку України вибирається той, який відповідає мінімальній небезпеці для країни (вибір будь-якого іншого варіанту свідчить про недостатню інтелектуальність системи);
- Активність - заходи щодо забезпечення безпеки включають активну зміну поведінки об'єктів захисту та попереджувальні дії на носії та джерела небезпеки;
- Поєднання об'єктивного і суб'єктивного підходів - рішення з управління у сфері забезпечення безпеки виробляються і приймаються на основі об'єктивних оцінок і розрахунків, а ціноутворення і розробка задуму здійснюються на основі суб'єктивного бачення перспективи людьми, що володіють мистецтвом і досвідом розробки успішних стратегій;
- Оперативність - коригування цілей, задумів і управління здійснюється оперативно у випадках виникнення непередбачуваних ситуацій і подій;
- Реалізованість - формування задуму, плану і управління забезпеченням безпеки України здійснюється з урахуванням реальних можливостей країни та наявності необхідних тимчасових, матеріальних, фінансових, кадрових та інших резервів;
- Режимність (розмежування доступу) - відомості про справжні цілі, задуми, характеристики захисного управління країною мають різні ступені закритості та доступності інформації у відповідності зі ступенем участі суб'єктів у процесі забезпечення безпеки;
- Технологічна циклічність - реалізація механізму забезпечення безпеки України здійснюється на основі структур і технологій, необхідних і достатніх для організації безперервного циклу, що складається з етапів ціноутворення, формування задуму, вироблення та реалізації управління в даній сфері;
- Привабливість - позитивне і зрозуміле уявлення цілей, задумів і планів забезпечення безпеки і розвитку країни для більшості населення, суміжних держав і всього світу.

Види національної безпеки за різними сферами діяльності та державна політика по їх забезпеченню

Національна безпека України за суспільними сферами функціонування поділяється на такі основні види:

- політичну безпеку,
- економічну безпеку,
- державну безпеку,
- соціальну безпеку,
- інформаційну безпеку,
- науково-технологічну безпеку,
- екологічну безпеку,
- гуманітарну безпеку,
- воєнну (військову) безпеку.

Загальний алгоритм забезпечення безпеки України реалізується як циклічно повторюваний процес вироблення та реалізації захисних управляючих впливів, що складається з 4-х етапів.

1-й. Збір та систематизація необхідної інформації про об'єкти безпеки, носіїх небезпеки і суб'єктах забезпечення безпеки, що знаходяться як в Україні, так і в інших країнах.

2-й. Аналіз інформації, побудова моделі ситуації й оцінка її небезпеки.

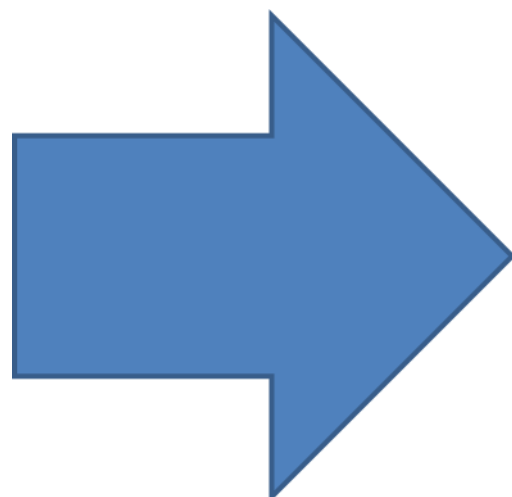
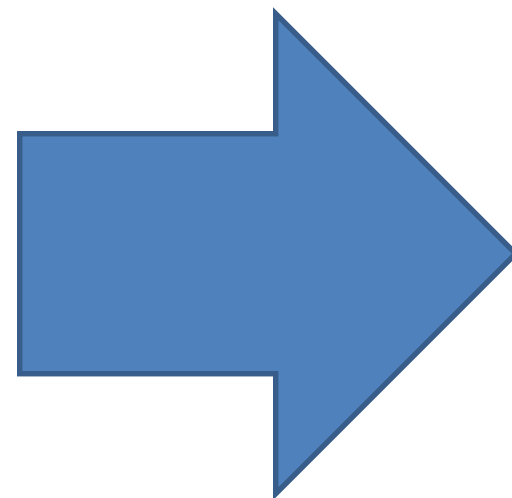
3-й. Вироблення сукупності захисних управляючих впливів і їх узгодження за часом, місцем і потребами ресурсів.

4-й. Реалізація захисних управляючих впливів в системі державного управління (включаючи органи безпеки).

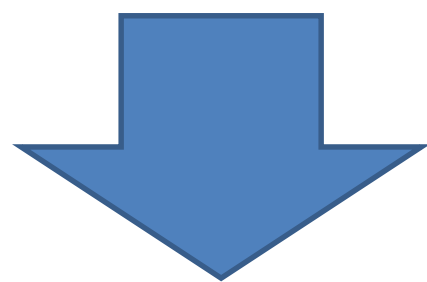
Розглянутий алгоритм, в реалізації якого беруть участь всі суб'єкти забезпечення безпеки, повинен бути покладений в основу функціонування системи забезпечення безпеки України. Це дозволить виявляти й оцінювати весь спектр загроз безпеки України та здійснювати протидію ним шляхом вироблення і реалізації заходів профілактичного, оперативного, захисного і забезпечуючого характеру.

Особливим випадком є реалізація державної політики в сфері безпеки в умовах надзвичайного стану. **Надзвичайний стан** визначається в якості особливого правового режиму, який вводить в разі виникнення надзвичайних ситуацій, що може спричинити людські та матеріальні втрати, створити загрозу життю та здоров'ю громадян; при спробі насильницького захоплення державної влади або зміни конституційного ладу України. Вказані дії вимагають делегування органам публічної влади повноважень, які унеможливають загрози та гарантують безпеку громадян, стабільне функціонування економічної системи, органів публічної влади, захист конституційного ладу, з можливим обмеженням конституційних прав і свобод фізичних та юридичних осіб на певний визначений строк

У період дії надзвичайного стану заходи безпеки посилюються за рахунок надання додаткових повноважень органам публічної влади, які спільно з військовим командуванням здійснюють заходи щодо ліквідації загроз безпеці, встановлення нормалізації обстановки та забезпеченням конституцій-них норм. Додатковими заходами можуть бути посилення контролю за громадянами (комендантська година, перевірка документів, огляди), обмеження (заборона зміни місця проживання, вилучення зброї, особливі правила інформаційного обміну), примусові дії (евакуація, квартирна повинність, використання ресурсів суб'єктів господарювання, відчуження майна).

Виходячи з норм чинних законодавчих актів у сфері безпеки, реалізація державної політики в період надзвичайного стану має відповідний інструментарій, що дозволяє посилити дієвість гарантування різних напрямів безпеки в державі. В той же час, реалізація необхідних напрямів безпеки передбачає функціонування особливого режиму життєдіяльності громадян, здійснення власних повноважень органами публічної влади, ведення суб'єктами господарювання виробничої діяльності та надзвичайний правовий режим в межах відповідної території, на якій впроваджено надзвичайний стан.

Виходячи з проблематики функціонування надзвичайного стану, державне управління має забезпечувати суворий контроль за фінансовою системою, економією бюджетних коштів та оптимальним функціонуванням сфери безпеки на різних рівнях і секторах діяльності. Необхідними детермінантами безпеки держави, особливо в умовах надзвичайного стану, мають стати:

- інноваційність (здатність упроваджувати нові рішення в дії, процеси, структури та сферу методів управління);
- адаптивність (здатність пристосовуватися до змін у суспільних настроях та очікуваннях, правових нормах, доступності ресурсів);
- гнучкість (регулювання параметрів ключових органів, зміна напрямів дій та стратегії, створення спільних організацій та коаліцій);
- ефективність (можливість підтримувати високий рейтинг суспільної довіри);
- динамічність (здатність реагувати на зміни навколишнього середовища).

Сьогодні державна політика у сферах національної безпеки й оборони переважної частини держав спрямована на:

- модернізацію національних систем безпеки, у тому числі систем озброєнь і бойової техніки;
- пошук надійних партнерів та стратегічних союзників в економічній, політичній та інших сферах для спільного вирішення безпекових питань;
- підвищення ефективності наявних і створення нових систем колективної безпеки;
- пошук компромісних варіантів розв'язання накопичених проблем безпечного розвитку на національному, регіональному і глобальному рівнях;
- намагання максимально зберегти державний суверенітет. У цих умовах на законодавчому рівні було розроблено основні принципи, що визначають порядок формування державної політики України у сферах національної безпеки й оборони;
- верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю функціонування сектору безпеки й оборони та застосування сили;
- дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України в міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах і механізмах міжнародної колективної безпеки;
- розвиток сектору безпеки й оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони.

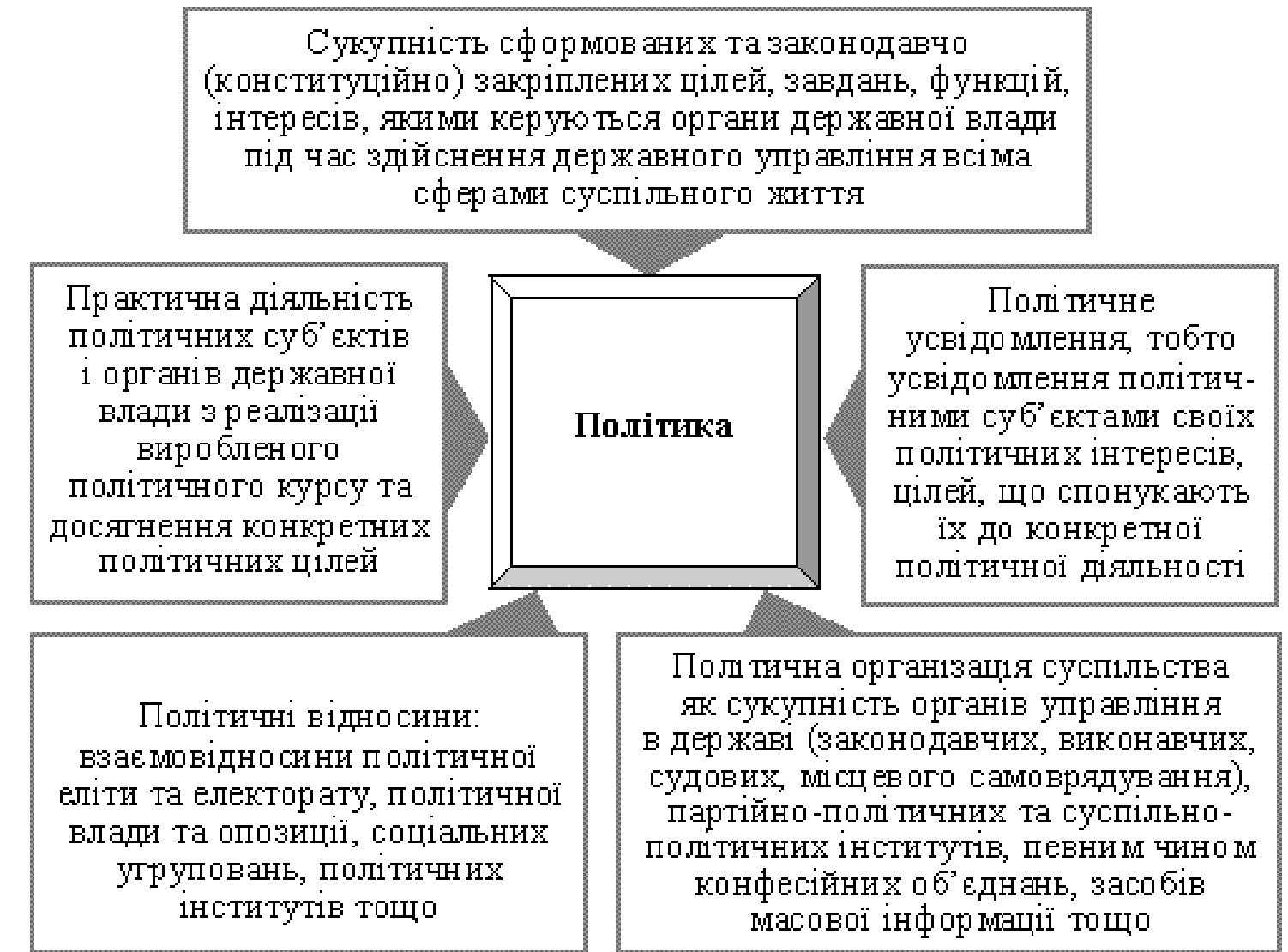

Рис. 1.2. Основні елементи політики

Відповідно до чинного законодавства України повноваження суб'єктів політики НБ полягають у наступному:

- *Президент України* як глава держави, гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України і Голова РНБО України здійснює загальне керівництво у сфері національної безпеки;
- *Верховна Рада України* в межах повноважень, визначених Конституцією України, визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, основи національної безпеки, формує законодавчу базу в цій сфері, схвалює рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельності, функцій Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України;
- *РНБО України* координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і з урахуванням змін у геополітичній обстановці вносить Президенту України пропозиції щодо уточнення Стратегії національної безпеки України та Воєнної доктрини;
- *Кабінет Міністрів України* забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, обороноздатності, національної безпеки України, громадського порядку і боротьби із злочинністю;
- *Національний банк України* відповідно до основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику в інтересах національної безпеки України;
- *Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Служба безпеки України та Служба зовнішньої розвідки України* в межах своїх повноважень забезпечують виконання передбачених Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України завдань, здійснюють реалізацію концепцій, програм у сфері національної безпеки, підтримують у стані готовності до застосування сили та засоби забезпечення національної безпеки;
- *місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування* забезпечують вирішення питань у сфері національної безпеки, віднесених законодавством до їхньої компетенції;
- *Збройні Сили України та Державна прикордонна служба України* забезпечують оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності кордонів; протидіють зовнішнім загрозам воєнного характеру;
- *правоохоронні органи* ведуть боротьбу із злочинністю і протидіють тероризму, забезпечують захист і врятування населення в разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характерів;
- *суди загальної юрисдикції* здійснюють судочинство у справах про злочини, що завдають шкоди національній безпеці України;
- *прокуратура України* здійснює повноваження у сфері національної безпеки України відповідно до Конституції України та Закону України "Про прокуратуру України";
- *громадяни України* через участь у виборах, референдумах та через інші форми безпосередньої демократії, а також через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які вони обирають, реалізують національні інтереси, добровільно і в порядку виконання конституційних обов'язків здійснюють заходи, визначені законодавством України щодо забезпечення її національної безпеки; як безпосередньо, так і через об'єднання громадян привертають увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни; у законний спосіб і законними засобами захищають власні права та інтереси, а також власну безпеку.

Планування у сфері національної безпеки є функцією державного управління. У процесі планування визначають пріоритети, завдання, засоби, способи і заходи із забезпечення національної безпеки та збалансованого розвитку складових сектору безпеки й оборони на основі оцінки безпекової обстановки та з урахуванням фінансово-економічних можливостей держави.

Чинне законодавство України передбачає три види планування у сферах національної безпеки й оборони, а саме:

- *довгострокове*, яке передбачає прогностні оцінки розвитку безпекової обстановки та можливостей держави, які охоплюють період п'ять і більше років;
- *середньострокове*, яке передбачає прогностні оцінки за період від трьох до п'яти років;
- *короткострокове*, яке охоплює період планування до трьох років.

Чинне законодавство України також передбачає розробку та затвердження встановленим порядком таких документів *довгострокового* планування у сферах національної безпеки і оборони, як:

- ✓ Стратегія національної безпеки України;
- ✓ Стратегія воєнної безпеки України;
- ✓ Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України;
- ✓ Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України;
- ✓ Стратегія кібербезпеки України;
- ✓ Національна розвідувальна програма.

До документів *середньострокового* планування у сферах національної безпеки й оборони належать:

- інші документи стратегічного рівня управління;
- програми щодо розвитку складових сектору безпеки й оборони, зокрема оснащення їх сучасним озброєнням і військовою технікою;
- *Короткострокове* планування передбачає:
- щорічне розроблення планів утримання та розвитку (діяльності) складових сектору безпеки й оборони;
- визначення основних показників державного оборонного замовлення (на трирічний період), у яких визначаються завдання щодо реалізації документів довгострокового і середньострокового планування.

Під *концепцією*, як правило, розуміється деяка керівна, *концептуальна ідея* (провідний задум, конструктивний принцип, головна думка тощо), а під доктриною – теорія, учення, що, як відомо, передбачає наукове обґрунтування певної системи принципів, поглядів, настанов. Тому можна стверджувати, що в межах доктрини відбувається подальший *розвиток* концептуальної ідеї, сформульованої в концепції, який набуває обрисів певної теоретичної конструкції.

Таким чином, у контексті послідовної деталізації та уточнення принципів, підходів, напрямів, цілей, завдань щодо розв'язання комплексної проблеми забезпечення національної безпеки, існує така ієрархія керівних документів: *концепція – доктрина – стратегія*. З іншого боку, є ієрархія: *національні цінності – національні інтереси – національні цілі*.

Будь-яка *концепція* у сфері національної безпеки й оборони національної безпеки (далі – Концепція НБ) – це нормативно-правовий документ, який, як правило, має відображати сукупність науково обґрунтованих офіційних поглядів держави на принципи, підходи, методи та механізми її забезпечення.

Стратегія національної безпеки України. Визначальне місце серед керівних документів у сферах національної безпеки і оборони України належить *Стратегії національної безпеки України*, оскільки вона є основою для підготовки всіх інших документів у цих у сферах.

Стратегії національної безпеки України є документом довгострокового планування, яким визначаються основні напрями державної політики у сфері національної безпеки. Вона розробляється за дорученням Президента України протягом шести місяців після його вступу на пост.

Проект Стратегії національної безпеки України розглядається на засіданні Ради національної безпеки й оборони України і після його схвалення затверджується указом Президента України.

Стратегія національної безпеки України загалом визначає:

- пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, цілі, основні напрями державної політики у сфері національної безпеки;
- поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов;
- основні напрями зовнішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки;
- напрями та завдання реформування й розвитку сектору безпеки і оборони;
- ресурси, необхідні для її реалізації.

Стратегія воєнної безпеки України. Після затвердження Стратегії національної безпеки України відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України, введеного в дію указом Президента України, Міністерством оборони України розробляється *Стратегія воєнної безпеки України*.

Стратегія воєнної безпеки України визначає шляхи досягнення цілей і реалізації пріоритетів державної політики у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва, зокрема йдеться про:

- глобальні, регіональні та національні аспекти безпекового середовища в контексті воєнної безпеки;
- цілі, пріоритети та завдання державної політики у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва;
- соціально-політичні, економічні та інші умови реалізації державної політики у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва, а також воєнно-політичні та воєнно-стратегічні обмеження;
- шляхи досягнення цілей державної політики у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва;
- ресурсне забезпечення потреб оборони;
- перспективну модель організації оборони, Збройних Сил України та інших складових сил оборони в частині визначених завдань з оборони держави, стратегію та критерії досягнення спільних оборонних спроможностей;
- імовірні сценарії застосування сил безпеки і сил оборони до виконання завдань з оборони держави із розподілом відповідальності складових сектору безпеки й оборони за організацію оборони України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності;
- управління ризиками у сфері воєнної безпеки.

Стратегічний оборонний бюлетень. Цей бюлетень є концептуальним довгостроковим програмним документом по реформуванню та розвитку Збройних Сил України та інших складових сектору безпеки. Він є публічним документом, який супроводжується відповідними додатками з інформацією обмеженого доступу та, як правило, містить таку інформацію:

Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України. Розробку цього документу вперше було передбачено чинними законодавством, починаючи з 2018 р. Стратегія розробляється Міністерством внутрішніх справ України за рішенням Міністра внутрішніх справ України після затвердження Стратегії національної безпеки України та вноситься на розгляд Кабінету Міністрів України. Загалом Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України визначає загрози національній безпеці у сферах громадської безпеки та цивільного захисту та шляхи досягнення цілей і реалізації пріоритетів державної політики у цих сферах.

Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України. Стратегія є основою для підготовки державних програм, що стосуються оборонно-промислового комплексу України.

Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України визначає:

- ❖ цілі, основні напрями, завдання державної військово-промислової політики;
- ❖ поточні та прогнозовані чинники, що впливають на розвиток оборонно-промислового комплексу, з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов;
- ❖ пріоритети розвитку оборонно-промислового комплексу на довгостроковий період;
- ❖ основні напрями діяльності державних органів щодо підтримки розвитку оборонно-промислового комплексу;
- ❖ напрями та завдання реформування й розвитку оборонно-промислового комплексу.

Стратегія кібербезпеки України. Стратегія є документом довгострокового планування. У ній визначаються пріоритети національних інтересів України у сфері кібербезпеки, наявні та потенційно можливі кіберзагрози життєво важливим інтересам людини (індивіду), суспільства та держави в кіберпросторі, концептуальні підходи до формування та реалізації державної політики щодо безпечного функціонування кіберпростору та його використання в інтересах цих суб'єктів.

Організація підготовки Стратегії кібербезпеки України здійснюється за дорученням Президента України Національним координаційним центром кібербезпеки після затвердження Стратегії національної безпеки України. Вона схвалюється рішенням Ради національної безпеки і оборони України та затверджується указом Президента України.

Національна розвідувальна програма. У цьому документі визначаються основні напрями розвідувальної діяльності, пріоритети реформування та розвитку зовнішньої розвідки, комплекс завдань і заходів, спрямованих на підвищення ефективності розвідувальних органів та інших суб'єктів, що можуть залучатися до виконання окремих розвідувальних завдань.

Державні програми у сферах національної безпеки й оборони. Чинне законодавство передбачає також розробку та затвердження встановленим порядком низки державних цільових програм та інших програм у сферах національної безпеки і оборони. Їх розробляють міністерства та інші центральні органи виконавчої влади на основі галузевих стратегій реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони у встановленому законом порядку.

Домашнє завдання

1. Розглянути державну політику за різними сферами забезпечення

ОБГОВОРЕНИЯ

